

ПРЕПОРАКИ И СТРАТЕГИЈА ЗА ИНТЕГРИРАЊЕ НА ЕКОЛОШКАТА ПРАВДА

ПРОЕКТ: ЕДНАКОВ ПРИСТАП ЗА ЕФЕКТИВНА ПРАВДА

Проектот е финансиран од Европската Унија

Публикација за препораки и стратегија за интегрирање на еколошката правда

Проект : Еднаков пристап за ефективна правда

Проектот е финансиран од Европската Унија преку грантовата шема „Зајакнување на влијанието на граѓанското општество за ефективни реформи во правосудството“

Автор:

Гордана Несторовска

Одобрено од:

Претседателот на Центарот за Еколошка Демократија ФЛОРОЗОН

Кирил Ристовски

Скопје, 2020

Оваа публикација е изготвена со поддршка од Европската Унија. Содржината, ставовите и мислењата се одговорност на авторите и на ниту еден начин не го рефлектираат ставот на Европската Унија.

Содржина

Извршно резиме	3
1. Реализирани активности	4
1.1 Преглед на работата на Националното координативно тело	5
Како заклучок	6
1.2 Преглед на заклучоци и препораки од реализирани состаноци со релевантни чинители	6
Како заклучок	9
2. Преглед на подготвени анализи и прирачници	9
2.1. Проценка на потребите за еднаков пристап до правдата за случаи поврзани со животна средина	9
Заклучоци и препораки	10
2.2. Документ за приказ на моменталната состојба за Пристап до правда од областа на животната средина – бесплатна правна помош како алатка за подобрување на состојбите	12
2.3. Компаративна анализа за пристап до правда во областа животна средина	14
2.4 Брошура за добри практики за пристап до правда од областа на животна средина	14
Препораки од Компаративната анализа на постоечките модели на правна помош во и надвор од ЕУ и најдобри практики и Брошурата за добри практики за пристап до правда од областа на животна средина	15
2.5 Проценката за пристапот до еколошка правда за граѓаните – студија на случаи	18
Заклучок	19
2.6 Водич за користење на бесплатна правна помош	19
3. Преглед на подготвени иницијативи и препораки од Коалицијата за животна средина	19
3.1 Идентификувани проблеми и иницијативи	20
Заклучок од поднесените иницијативи:	29
4. Сумарни препораки од сите активности реализирани во проектот	29
4.1 Препораки до Владата и Министерствата	30

Извршно резиме

Оваа публикација е резултат на двегодишната имплементација на проектот „Еднаков пристап за ефективна правда“ имплементиран од Центар за еколошка демократија Флорозон - Скопје, во партнерство со Environmental Law and Management Association, Унгарија, финансиран од Европската Унија преку грантовата шема на ЦФСД во Министерството за финансии – „Зајакнување на влијанието на граѓанското општество врз ефективните реформи во правниот сектор" EuropeAid/159467/ID/ACT/MK.

Општата цел на проектот е да придонесе кон креирање на независно, непристрасно, ефективно, квалитетно и транспарентно судство, одговорно за заштита на индивидуалните права и слободи на граѓаните, притоа овозможувајќи и заштита на јавниот интерес. **Специфичните цели** вклучуваат придонес кон градење на ефективен систем на правна помош, зголемување на постоечките капацитети на граѓанските организации и претставниците на релевантните институции за законот за животна средина и можностите за бесплатна правна помош, обезбедување средина за маргинализираните групи и подигнување на свеста на јавноста за правото на животна средина и постоечките правни механизми.

Целни групи се граѓанските организации, претставници од Министерството за Правда, Академијата за судии и јавни обвинители, адвокатската комора, Правниот факултет и Канцеларијата на Народниот Правобранител. Целните групи ги вклучуваат судиите и судската администрација, како клучни чинители во процесите за пристап до еколошка правда и владеење на правото за здрава животна средина. Со имплементацијата на проектниот план за работа, капацитетот и знаењето на целните групи ќе се движи кон заштитата на уставно загарантираните права на граѓаните.

Крајни корисници се граѓанските организации, граѓаните, ранливите и маргинализираните групи во општеството.

Очекувани резултати од проектот се:

- P1: Изградени капацитети на целните групи на проектот за нивно учество во постигнувањето на општата цел на проектот;
- P2: Воспоставена соработка за заеднички активности од страна на засегнатите страни на проектот со цел да се овозможи владеење на правото и понатамошна реформа на судскиот систем;
- P3: Зајакната улогата на watch-god на граѓанските организации;
- P4: Успешно развиена и имплементирана кампања за подигнување на свеста и кампања за застапување во секторски области во однос на општата цел на проектот;
- P5: Зајакнат систем на правна помош во земјата, земајќи ги предвид потребите на граѓанското општество.

1. Реализирани активности

Во текот на имплементацијата на проектот се овозможи меѓу-секторска соработка и соработка меѓу главните чинители, основана на партнерство и вмрежување, воспоставено во и помеѓу граѓанските организации во кои учествуваат и државните претставници. На тој начин се зацврсти улогата на граѓанското општество во владеењето на правото и се овозможи квалификувано учество на конституентите во судските реформи на државата.

Во рамки на проектот е воспоставено Неформално Координативно тело (Национално Координативно Тело - НКТ) создадено според идентификација и мапирање на таргет групите. Во ова репрезентативно тело членуваат претставници од релевантните институции (Министерство за правда, Основен суд 1 Скопје, Собрание на РСМ, Машински факултет Скопје, Јустинијан Први Скопје и др.) и граѓански организации (Милиеуконтакт, Хелсиншки комитет за човекови права, Фронт21/42, Фондација отворено општество, Национален Рома Центрум, Младински културен центар, Институт за човекови права, Македонско здружение на млади правници, Здружение Радар, Европска развојна агенција, Зелен инситут, Станица ПЕТ и др.). Целта на НКТ беше да поставува насоки за ефективно спроведување на предвидените правни механизми во РС Македонија, преку просторот во ова тело, креиран за дијалог и размена на информации. Имајќи предвид дека исполнувањето на оваа цел е возможна исклучиво како резултат на заеднички напори на владини и невладини структури, како и експертската односно академската јавност, НКТ претставуваше платформа за обезбедување на поширока општествена поддршка на концептот за еднаков пристап за ефективна правда со посебен осврт на ранливите и маргинализирани групи.

Силната компонента на градење на капацитетите, основана врз сектори, беше предводена од домашни и меѓународни експерти, овозможувајќи соодветен пренос на знаење до таргет групите на проектот. Оваа фаза од проектот вклучи серија поврзани обуки наменети за клучните чинители од правосудниот систем и граѓанските организации за правните лекови кои се применуваат за остварувањето на еколошките права на граѓаните.

Во рамките на проектот се подготвија низа стратешки документи кои на претставниците на невладиниот сектор, академијата и администрацијата, им понудија разбирливи компаративни анализи на постоечките механизми за заштита на граѓаните поврзани со еколошката правда, дефинирани преку националната правна рамка и преглед на моменталната пракса во земјите членки на ЕУ и РС Македонија. Исто така, подготвен е водич за примена на механизмот за бесплатна правна помош кои ги содржи сите правни и практични аспекти на поднесувањето жалби до релевантните државни институции и тела во случаи на повреда на правото. Формуларите за поднесување жалби се прикачени на водичот со цел да се олесни процедурата за пристапот на граѓаните до правдата.

Понатаму, во рамки на проектот креирана е национална мрежа на grass-root организации, односно Национална Коалиција за животна средина која овозможува поголема видливост и влијание на цивилното општество во демократизациските процеси на локално и национално ниво. Досега Коалицијата вбројува 32 граѓански организации од територијата на целата држава, кои делуваат во областа на животна средина и заштита на човековите права. Проектот досега во рамки на Коалицијата

поднесе неколку иницијатива пред надлежните институции за да им овозможи на ранливите групи ефикасен пристап до правда (Куманово, Битола, Велес, Кочани, Гевгелија, Тетово, Кичево, Скопје).

За време на имплементацијата на националната јавна кампања, проектниот тим организираше повеќе тркалезни маси, дебати, промотивни настани и иницијативи и интензивно ги вклучуваше медиумските куќи за да се овозможи споделување на информациите и за подигнување на свеста на самата јавност за конкретната проблематика. Јавната кампања се организираше на национално ниво, служејќи како алатка за подигнување на свеста помеѓу општата јавност за нивното право на пристап до правда со користење на механизмот за бесплатна правна помош.

1.1 Преглед на работата на Националното координативно тело

Националното координативно тело за Еднаков Пристап за Ефективна Правда (НКТ) е неформално тело создадено според идентификација и мапирање на таргет групите и за членови на ова репрезентативно тело беа поканети претставници од Министерството за Правда, Адвокатската Комора, високо образовните институции, Академијата на судии и јавни обвинители, канцеларијата на Народниот Правобранител и граѓанските организации.

Целта на Националното координативно тело е да поставува насоки за ефективно спроведување на предвидените правни механизми во Р. Македонија со акцент на правата од областа на животната средина. Имајќи во предвид дека оваа цел е возможна исклучиво како резултат на заеднички напори на владини и невладини структури, како и експертската односно академската јавност, НКТ е платформа за дијалог и размена на информации при што ќе се обезбеди поширока општествена поддршка на концептот за еднаков пристап за ефективна правда со посебен осврт на ранливите и маргинализирани групи.

Членовите кои ова тело ги вклучува, имаат знаење и за правната рамка и на постоечките механизми за заштита на правото од област на животна средина, како на национално така и на меѓународно ниво, соодветно познавање на меѓународните стандарди и услови во областа на правото на здрава животна средина и особено на правото на бесплатна правна помош.

Од своето основање на 19.03.2019 до декември 2020, НКТ има организирано вкупно 4 состаноци и тоа: март 2019, јуни 2019 година, јуни 2020 година и ноември 2020 година).

Следејќи го мандатот на координативното тело во насока на продолжување на комуникацијата низ НКТ и преземање заеднички иницијативи, на состаноците се дискутираа теми кои треба да бидат вклучени во понатамошните активности на проектот, како:

- Непостапувањето на овластените инспекциски служби, особено во поглед на проблемите поврзани со бучавата и отпадот, како резултат на недостатокот на соодветна опрема и стручни кадри;
- Промоција на медијацијата како вонсудска постапка, особено доколку се има предвид дека државата субвенционира 4 часовна медијација за граѓански спор;

- Воспоставување соработка со Академијата за судии и јавни обвинители, посебно во контекст на потребата од едукација на судиите и јавните обвинители за спецификите од областа на животна средина;
- Воспоставување контакт и вклучување на правната клиника при Правниот Факултет „Јустинијан Први“ за предмети и за едукација во поглед на еколошко право;
- Потреба од специјализирани вештаци за животна средина во контекст на признавање на добро познати факти како доказ за причинско-последична врска;
- Воспоставување комуникација со Комора на Вештаци со цел надминување на проблемот кој се јавува со високите трошоци за вештачење во процедура при повреда на правото на здрава животна средина, како и едукација од областа на животна средина;
- Преземање на иницијатива за поголема притисок врз експертската јавност за формирање на Фонд за вештачење, како одржлив механизам кој ќе има за цел да ги намали трошоците за вештачењата од областа на животната средина.
- Потребата од вклучување на Институтот за јавно здравје и лекарската комора за регулирање на начинот за следење и издавање на лекарски белешки за причинско-последичната врска помеѓу загадувањето и здравјето на луѓето.
- Потреба од следење и анализа на други европски примери од областа на преклопување на механизмот за бесплатна правна помош и животна средина (пр. Франција, Романија);
- Додавањето на областа на повреда на правото на здрава животна средина во областите за бесплатна правна помош при новиот Закон за бесплатна правна помош;
- Воведување на можноста за групни претставки (механизмот *actio popularis*) при Законот за БПП, за кои ќе важат истите критериуми како и за физичко лице;
- Тестирање на механизмот на БПП за прашања од животната средина;
- Потребата од поголема афирмација и задолжителна едукација на клучните чинители со цел механизмот за БПП да заживее и во сферата на заштитата на еколошките права на граѓаните кои се Уставно загарантирани.

Како заклучок

Темите кои беа предмет на дискусија на состаноците на Националното координативно тело, беа целосно инкорпорирани во текот на понатамошните активности на проектот, односно актуелизирани на состаноците со релевантните чинители, но и опфатени со обуките и подготвените анализи и препораки.

1.2 Преглед на заклучоци и препораки од реализирани состаноци со релевантни чинители

Во текот на реализацијата на проектот, тимот на ЦЕД Флорозон оствари серија состаноци со релевантни чинители на кои им беа презентирани и активностите на проектот, но и посебните теми кои беа дискутирани и на Националното координативно тело, но и на средбите на Коалицијата за животна средина. Темите и заклучоците од средбите се наведени подолу.

Првата формална средба која тимот ја оддржа (22.02.2019), беше со тогаш актуелниот Министер за правда, проф. Рената Дескоска при Министерството за правда. На состанокот во детали се презентираа активностите во рамки на проектот, при што Министерот се согласи за понатамошна поддршка од страна на Министерството за правда. Министерот нотираше за статусот за гласање на новото законско решение за БПП и предложи промена на временската рамка за одредени активности со цел успешно лобирање за внесување на животната средина како една од областите кои ги покрива Законот за бесплатна правна помош (ЗБПП).

Земајќи ги предвид препораките од Министерот, тимот на Флорозон ја одржа *втората формална средба* со работната група за ЗБПП при Министерството за правда (03.04.2019). По воведот, следеше и кратко објаснување на проектните активности, промената на временската рамка и придружни аспекти. Претставниците од Министерството и проектниот тим на Флорозон дискутираа за надминување на пречките во поглед на спроведувањето на проектните активности, но и за новиот Закон за бесплатна правна помош. Ставовите за можноста за примена на механизмот за БПП за прашања од животната средина беа длабоко поделени. Присутните се согласија за идна комуникација со цел максимална општествена придобивка од проектните активности.

Третиот формален состанок на тимот беше одржан во Собранието на РСМ со претставници од Комисијата за транспорт врски и екологија (26.03.2019), на кој се презентираа заклучоците од првата средба на Националното Координативно Тело, акцентирајќи ги оние кои најмногу се очекува асистенцијата и поддршката од Собранието, односно Комисијата. Претставниците на ЦЕД Флорозон, експлицитно ги акцентираа дејностите каде што ја бараат поддршката на Комисијата, а тоа беше напоменато и во заклучоците од првата средба на НКТ и ги вклучува:

1. Додавањето на областа на повреда на правото на здрава животна средина во областите за бесплатна правна помош при новиот Закон за бесплатна правна помош;
2. Воведување на можноста за групни претставки при Законот за БПП, за кои ќе важат истите критериуми како и за физичко лице;

Понатаму, презентирани беа проблемите со кои се соочуваат граѓанските организации кои нудат правна помош. Тука најголем проблем е чинењето на вештаците и нивната (не)спремност, како и едукација на судиите за предмети од животната средина по светски примери;

Заклучоците од средбата можат да се сумираат:

- Соработка помеѓу двете страни во рамките на проектот, но и понатаму, како и учество на ЦЕД Флорозон во јавните расправи организирани од Комисијата со проблематика од дејноста на делување, но и учество на претставници на Комисијата во Националното Координативно Тело;
- Дејствување на Комисијата во насока на горенаведените предлози од НКТ и ЦЕД Флорозон.

Четвртиот формален состанок на тимот беше со Здружение на судии на Република Македонија и Здружение на судска администрација на РМ (10.06.2019) на кој се даде краток осврт на делувањето на организацијата, со акцент на постоечките механизми за пристап до правда од областа на животната средина. Беше дискутирана и Архуската конвенција, како основен постулат за заштита на правата на граѓаните за здрава животна средина, преку правата за пристап до информации, учество при носење

одлуки и пристап до правда. Понатаму, беа дискутирани реформите во правосудниот систем во државата, во контекст на проектот *Еднаков пристап за ефективна правда*, чијашто главна цел е да придонесе кон креирање независно, непристрасно, ефикасно, квалитетно и транспарентно судство, одговорно за заштита на индивидуалните права и слободи на граѓаните, притоа овозможувајќи и заштита на јавниот интерес.

По презентирањето на тековните и идните активности, беше договорена понатамошна соработка меѓу присутните здруженија, во насока на овозможување соодветна заштита на правата на граѓаните од областа на животната средина. Претставниците едногласно се согласија дека единствено преку пристапот на меѓусекторско вмрежување, може да се исполнат повисоките општествени цели.

На *петтата формална средба* со Директорката на Академијата за судии и јавни обвинители – Наташа Габер Дамјановска (03.09.2019) се изврши куса презентација на проектните активности и учеството на претставници од Академијата во истите. Дополнително, Директорката на Академијата им посочи на членовите на организацијата за понатамошно информирање за предвидените обуки однапред, со цел нивно објавување во каталогот на тренинзи и обуки наменет за судии и јавни обвинители, кој се објавува два пати годишно. Главни заклучоци од состанокот се:

- Учество на слушателите на академијата во тренинзите за еколошка правда и бесплатна правна помош, предвидени за октомври/ноември 2019;
- Учество на Дир. Габер Дамјановска на панел дискусија како еден од главните говорници за важноста на едукацијата на судиите и јавните обвинители за еколошка правда;
- Учество на претставници од Академијата на претстојните состаноци и активности на Националното Координативно Тело;
- Одржување на комуникација со Академијата со цел известување за детали за предвидените тренинзи и предложување учесници;
- Дисеминација на Документот за приказ на моменталната состојба на РС Македонија – Пристап до правда од областа на животната средина;

Присутните се согласија на меѓусебна поддршка и соработка во понатамошните активности, одржувајќи континуирана комуникација.

Шестата формална средба на тимот беше со Градоначалникот на Град Кочани Николчо Илијев (15.10.2020) на која се презентираше работата на ЦЕД Флорозон, како и целите на Коалицијата за животна средина, која е формирана во рамки на проектот *Еднаков пристап за ефективна правда*. Беа презентирани актуелните еколошки проблеми во Кочани и потенцијалните решенија за надминување на истите.

Градоначалникот Илијев даде објаснување дека локалната власт многупати е немоќна да реагира на проблемите со кои се соочува локалната заедница, но дека општината цврсто стои на зелените перспективи што значи градење општество кое се стреми кон заштита на животната средина, но и на демократските вредности во целина.

Од страна на Градоначалникот Илијев неколкупати беше потенцирано дека голем дел од проблемите и прекршоците кои секојдневно се прават од страна на правните субјекти е надвор од нивна надлежност и гласно бараат поддршка и помош од повисоките инстанци за нивно санкционирање во насока на надминување на проблемите поврзани со загадувањето на животната средина.

Седмата формална средба на тимот на ЦЕД Флорозон беше со Заменик Министерот зас животна средина и просторно планирање Христина Оџаклиеска и Државниот секретар при МЖСПП Каја Шукова (20.10.2020) на која претставниците од МЖСПП ја истакната потребата од поголема координација на граѓанскиот сектор, особено при предложувањето мерки за решавање на бројните предизвици низ целата држава, како и конструктивни средби кои се во интерес на сите граѓани.

Како заклучок

На сите средби беше истакната спремноста на релевантните чинители за соработка во насока на реализација на еколошкото право на граѓаните.

На локално ниво, без заедничка соработка помеѓу граѓанскиот сектор и локалната самоуправа, не може да се надминат постоечките проблеми. Мора да се работи на подобрување на меѓусебната комуникација и интер-секторска соработка, во насока на максимално искористување на капацитетите за остварување на заедничките цели.

На централно ниво, мора да постои продлабочена соработка помеѓу релевантните надлежни институции, централната власт, граѓанскиот сектор, локалната самоуправа и приватниот сектор, преку што ќе се овозможи интегриран пристап при решавањето на одредени прашања, ефикасно и ефективно справување со долготрајните проблеми, пропратено со силна волја за соочување со предизвиците и секако поддржано со компетентност и стручност во делувањето. Потребна е подобра координација и на властите, но и на граѓанскиот сектор, сè во насока на остварување на заднички цели за обезбедување здрава и чиста животна средина.

2. Преглед на подготвени анализи и прирачници

Во рамките на проектот се подготвија неколку стратешки документи (анализи и прирачници) чија цел, како и заклучоци и препораки се дадени подолу. Сите документи можат да се најдат на веб страната на ЦЕД Флорозон: [Publications & Documents \(florozon.org.mk\)](http://Publications & Documents (florozon.org.mk))

2.1. Проценка на потребите за еднаков пристап до правдата за случаи поврзани со животна средина

Целта на истражувањето за проценка на потребите¹ беше да се добијат информации за нивото на препознавање на проблемите поврзани со животна средина од страна на граѓаните/граѓанските организации и професионалците кои ги застапуваат нивните интереси, степенот на запознаеност со правата на граѓаните и нивната перцепција за пристапот до правда согласно Архуската конвенција, која државата ја има ратификувано 1998 година. Воедно, истражувањето го детектираше и степенот на користење на расположливите механизми за пристап до правда во областа на животната средина, како и бесплатната правна помош, односно колку граѓаните и

¹ Истражувањето е реализирано во период февруари-март 2019 година

засегнатите страни, како и професионалната јавност, имаат капацитет за користење на механизмите и пристап до правда во областа на животната средина.

Заклучоци и препораки

Од добиените одговори на прашалникот, како и од спроведените фокус групи, може да се извлечат следните **заклучоци**:

- Слабо познавање на Архуската конвенција како и на другите меѓународните стандарди и механизми кои државата ги има ратификувано во областа на животната средина;
- Недоволно познавање и на домашните закони од областа на животната средина;
- Постоечките закони се релативно добри, но им недостасува целосна имплементација;
- Изостанува превземањето одговорност од страна на надлежните институции во врска со загадувањето на животната средина што допринесува за намалената доверба во институциите;
- Информирање на јавноста делумно постои, но не се спроведува правилно и потребно е доста време и финансиски средства за да се стигне до посакуваната информација;
- Соработката помеѓу невладиниот сектор и јавните институции е на ниско ниво и потребно е воспоставување на редовни канали на комуникација и размена на информации;
- Граѓаните генерално тешко доаѓаат до конкретна информација или податок од институциите и обично последниве се огласуваат за ненадлежни, дури и кога тоа не е навистина така (пример ДУП и покрај законската обврска не се става на увид на граѓаните, а јавните информации се објавуваат најчесто во неработни денови и за време на празници);
- Граѓаните не се запознаени со состојбата на локалната животна средина, а имаат потреба да знаат, особено се заинтересирани за загадувањето на водите, почвата, воздухот, квалитетот на храната и слично и сакаат да знаат дали, што и од кого се превзема за намалување на штетните влијанија од истите;
- Идентификувана е потребата од зголемување на бројот на тематски јавни дебати за состојбата со животната средина посебно за прашања кои имаат директно влијание на човековиот живот и здравје (уништувањето на шумите, проблемот со свлечиштата, автопатите со чија изградба се уништуваат планинските предели, несоодветните минирања кај Козјак со што е загрозен изворот на Треска и тн.);
- Потребни се редовни јавни дебати за подигнување на еколошката свест и тоа почнувајќи од најмала возраст за важноста на животната средина и нејзината заштита особено за важноста на животната средина, просторното планирање, рудниците, воздухот, здравјето на луѓето и загадувањето, рециклирање на отпадот...
- Постоење на неунифицираност на законите и постапките, за слични предмети се носат различни одлуки, нема усогласена судска пракса, со што расте недоверба на граѓаните во судството и во другите државни органи и институции;

- Судските такси и трошоци за изготвување на вештачење се прескапи, и не постои судска пракса по предмети од областа на животната средина;
- Недволно подготвени судии кои знаат како да постапуваат во случај на спор од областа на животната средина;
- Мал број од испитаниците учествувале на обуки од областа на животната средина, кои биле претежно организирани од невладиниот сектор, а постои голем интерес за тоа;
- (Веќе стариот) закон за бесплатна правна помош кој во праксата не функционира. Социјално загрозувани граѓани и покрај тоа што ги исполнувале условите, биле одбиени, па адвокатите на свој терет своеволно ги финансирале истите пред надлежните органи;
- Има потреба од надградба на знаења за застапување од областа на животната средина и користење на сите расположливи механизми кои произлегуваат и од меѓународните документи, но и од домашното законодавство кое е во фаза на усогласување со меѓународните стандарди.

Од добиените одговори на прашалникот, како и од спроведените фокус групи, може да се извлечат следните **препораки**:

- ✓ Подигнување на општата свест на локално и национално ниво за важноста од заштитата на животната средина и нејзиното влијание врз здравјето и животот на луѓето;
- ✓ Воведување на севкупно образование за животна средина во сите степени на образование;
- ✓ Запознавање на пошироката јавност со Архуската конвенција, но и со меѓународните стандарди и механизми за заштита на животната средина кои нашата држава со ратификацијата, се обврзала дека ќе ги имплементира, спроведува и почитува во насока и на заштита на животната средина, но и на заштита на здравјето и животот и на луѓето и на животинскиот и растителниот свет;
- ✓ Редовно објавување на информации кои ги засегаат граѓаните поврзани со животната средина, урбанистичкото и просторното планирање, на погоден начин, брзо и лесно достапна на заинтересираните;
- ✓ Почитување на законските решенија и прописи и од страна на институциите кои треба да подлежат на одговорност доколку неоправдано се огласат за ненадлежни по определено прашање за кое сепак биле должни да дадат одговор/информација;
- ✓ Зголемување на капацитетите на државните институции (јакнење на човечките ресурси кои работат со странки), а кои се надлежни за давање информации на засегнатите субјекти, со што би се зголемила нивната професионалност и знаење, а со тоа и довербата на граѓаните во институциите;
- ✓ Изноаѓање на механизми за преземање на конкретни мерки од страна на државните органи и институции во насока на заштита на животната средина и информирање на јавноста за тоа;
- ✓ Задолжителни обуки и едукација на судиите, адвокатите, инспекторите, вештаците и другите органи и институции надлежни да постапуваат по прашања

- и проблеми од областа на животната средина со што ќе се допринесе и за унифицираност на законите и судската практика;
- ✓ Обуки за сите заинтересирани страни за запознавање со обврските кои ги има државата, а кои потекнуваат од меѓународните ратификувани документи, и за почитување на човековите права и пристапот до правдата како и за заштита на животната средина;
 - ✓ Специјализирани обуки за претставници на невладиниот сектор за застапување за прашања поврзани со животна средина;
 - ✓ Специјализирани обуки за администрацијата од министерствата за можностите кои произлегуваат од Архуската конвенција за пристап до информации и правда за прашања поврзани со животната средина;
 - ✓ Намалување на износот на судските такси, но и намалување на трошоците на постапките посебно за групни претставки од јавен интерес (пример загадување на воздухот) со цел да се овозможи пристап до правда за сите граѓани во државата;
 - ✓ Зајакнување на соработката помеѓу владиниот и невладиниот сектор за прашања поврзани со животната средина. Една од заедничките активности може да биде и одржување на редовни и тематски јавни дебати во делот на животната средина, со подигнување дискусии за сите важни прашања поврзани со животната средина и здравјето на луѓето.

2.2. Документ за приказ на моменталната состојба за Пристап до правда од областа на животната средина – бесплатна правна помош како алатка за подобрување на состојбите

Овој документ (подготвен мај 2019 година) дава насоки за зајакнување на влијанието на граѓанското општество во ефективните реформи во правосудниот сектор, во согласност со меѓународните и стандардите на Европската Унија, со цел да се оцени ефикасноста на правниот сектор преку соработка со јавниот сектор и заинтересираните страни, во случајот граѓанските организации.

Препораки и забелешки за подобрување на пристапот до правдата од областа на животната средина:

1. Се предлага дополнување на животната средина како една од областите за кои може да се бара бесплатна правна помош во новиот Закон за бесплатна правна помош. Предлогот нема за цел да ги наруши критериумите на ЗБПП според кои се стекнуваат странките со право на ЗБПП, а со тоа и духот на законот, туку само да обезбеди видливост за граѓаните дека во случај на нарушување на нивното право за здрава животна средина, односно да се афирмира правна заштита за пристап до информации за животната средина. Воедно, тоа ќе ја зајакне и имплементацијата на Архуската конвенција, како постоечки механизам за пристап до еколошка правда;
2. Државата, односно институциите треба да посветат поголемо внимание на промоција на правото на бесплатна правна помош и да обезбедат поголема видливост во јавноста на работа на институциите и организациите надлежни за спроведување на ЗБПП. Во оваа насока се предлага да се подобри

информираноста на јавноста во врска со можностите за пристап до правда од областа на животната средина;

3. Државата, односно институциите треба да го обезбедат остварувањето на правото за пристап до информации поврзани со животната средина, да обезбедат учество на јавноста и да обезбедат пристап до правда со намалени трошоци на постапка (согласно Архуската конвенција);
4. Поголема и побрза ажурност на судската власт во решавањето на предметите во делот на животна средина, како и поголем ангажман на Јавното обвинителство во делот на покренување постапки во врска со заштита на животната средина;
5. Се предлага разгледување на идејата за формирање Фонд за вештачење кој на вештаците заинтересирани за учество во случаи од јавен интерес, каде е загрозувано правото на чиста животна средина на граѓаните, ќе им обезбеди опрема и услови за вештачење по најмали можни трошоци, во согласност со член 9, став 4 од Архуската конвенција;
6. Засегнатата јавност треба да се запознае со можностите за претходна медијација во спорови од областа на животната средина, што може значително да влијае врз намалувањето на трошоците и подобрувањето на пристапот до правда од областа на животната средина. Законското пропишување на задолжителна медијација во врска со одредени спорови од областа на животната средина може да придонесе кон афирмација на правото на здрава животна средина во РСМ;
7. Поголема примена и запознаеност на пошироката јавност и на лицата на правдата со сите ратификувани меѓународни документи, како и користење на меѓународните судови, како механизми, во случаи кога ќе се исцрпат сите правни средства во матичната држава;
8. Се предлага новиот Закон за бесплатна правна помош да овозможи заедничко доставување на барање на група граѓани (*actio popularis*) за бесплатна правна помош што ќе го подобри пристапот до правда за населени места каде живеат припадници на маргинализирани и ранливи заедници, бидејќи влијанијето врз животната средина, неретко има последици врз повеќе лица истовремено;
9. Потребна е проверка на капацитетите на Академијата за судии и јавни обвинители во врска со правото од областа на животната средина и Архуската конвенција, за да се утврди дали судиите и јавните обвинители се стекнуваат со релевантни познавања од оваа тематика. Доколку се утврди дека постои простор за подобрување на капацитетите на Академијата од оваа област, да се пристапи кон спроведување на дообука и дополнителна подготовка на предавачите, со цел на граѓаните да има се подобри пристапот до правда од областа на животната средина;
10. Се предлага потранспарентно објавување информации за бројот на постапки, кои биле поведени во однос на заштита на правото на здрава животна средина и пресметка на процентот на успешност на истите;
11. Пристапот до правда треба да биде олеснет преку намалување или целосно укинување на административните и судските трошоци за предмети во делот од заштита на животна средина;
12. Учесството на јавноста во донесувањето на одлуки е клучен фактор во остварувањето на основните демократски принципи и подразбира континуирано вклучување на претставниците на граѓанското општество во

работните тела и групи кои се задолжени за изготвување на примарната и секундарната легислатива. Оттука, се предлага претставниците од НКТ да земат активна улога во подготовката на правилниците и решенијата за спроведување на законските одредби на Законот за бесплатна правна помош.

2.3. Компаративна анализа за пристап до правда во областа животна средина

Компаративната анализа на постоечките модели на правна помош во и надвор од ЕУ и најдобри практики има за цел да даде компаративен преглед на состојбите во светот, Европа, Република Северна Македонија и регионот за пристапот до правда во областа на животната средина. Истовремено, дава насоки за зајакнување на влијанието на граѓанското општество во ефективните реформи во правосудниот сектор, во согласност со меѓународните и стандардите на Европската Унија, со цел да се оцени ефикасноста на правниот сектор преку соработката на јавниот сектор со заинтересираните страни, односно граѓанските организации.

Во рамките на оваа публикација се разгледуваат меѓународните политики и инструменти за пристап до правда, како и националното законодавство, низ призмата на принципот на пристапот до правда од областа на животната средина, отелотворен во правниот систем на Република Северна Македонија преку Архуската Конвенција, ратификувана од страна на Собранието на РСМ во 1999 година.

Оваа публикација дава преглед на меѓународни инструменти поврзани со пристап до правда во областа животна средина, преглед на пристапот до бесплатна правна помош поврзана со случаи од областа животна средина, користење на *actio popularis* надлежност на суд, како истото е уредено на меѓународно ниво, а правото на заштита на животната средина неизбежно е поврзано со правото на живот.

Понатаму, направен е преглед на национално законодавство, вклучително и инструментите поврзани со пристап до правда во областа животна средина, преглед на пристапот до бесплатна правна помош (од перспектива на тоа кој е корисник на истата) барајќи ја поврзанооста со случаи од областа животна средина.

Воедно, публикација дава преглед на судски случаи на меѓународно ниво и пред националните судови на повеќе земји, за судската практика, како и за користењето на Архуска Конвенција како механизам за пристап до правда од државните кои ја имаат ратификувано. Од друга страна, се презентираат и согледувања за користењето на национално законодавство во фокус земјите, односно користењето на бесплатна правна помош во случај на повреда на правото на здрава животна средина, поврзано со повреда на правото на живот, преставено преку релевантни случаи од национални и европски судови (поврзано со Европската Конвенција за човекови права).

2.4 Брошура за добри практики за пристап до правда од областа на животна средина

Оваа публикација има за цел да даде краток преглед на состојбите во светот и регионот за пристапот до правда во областа на животната средина. Дава насоки за зајакнување на влијанието на граѓанското општество во ефективните реформи во правосудниот сектор, во согласност со меѓународните и стандардите на Европската

Унија, со цел оценување на ефикасноста на правниот сектор преку соработката со граѓанските организации.

Правото на еколошки чиста животна средина е загарантирано во преку 100 устави низ светот според Програмата на Обединетите нации за животната средина како „секое прогласување на животна средина од одреден квалитет како човеково право“. Според дефиницијата на Програмата, правата од областа на животната средина можат да бидат суштински и процедурални. Додека суштинските права се однесуваат на можноста за заштита од последиците кои деградацијата на животната средина ги има врз граѓанските и политичките права, правата на живот и слобода на изразување, културните и социјалните права, како правото на здравје, вода, храна и култура, процедуралните права се нужен предуслов за остварување на првиот вид на права. Тие претставуваат клучна точка каде се пресекуваат правото од областа на животната средина и од областа на човековите права – тие предвидуваат формални чекори во процесот на одбраната на човековите права. Во процедуралните права спаѓаат правото на барање на претходна, информирана согласност од граѓаните, пристап до информации, учество во носењето на одлуки и пристап до правда.

[Препораки од Компаративната анализа на постоечките модели на правна помош во и надвор од ЕУ и најдобри практики и Брошурата за добри практики за пристап до правда од областа на животна средина](#)

Препораките кои произлегуваат од Компаративната анализа и брошурата за добри практики се во насока на зајакнување на институциите за постапување во случаи поврзани со повреда на правото на живот и животна средина како во претходни, така и во судски постапки.

Најпрво, да се зајакне претходната правна помош за олеснување на решавањето на правните проблеми пред поведувањето судски постапки, односно вонсудското решавање на спорите како „поевтина“ форма на бесплатната правна помош т.е. медијацијата. Со цел институтот медијација да заживее во македонското законодавство, граѓаните треба да имаат лесен пристап до релевантните информации на јасен и разбирлив јазик.

Обезбедување на пристап до ефективна правда за сите, односно намалување на судски трошоци според Закон за судски такси, Закон за административни такси и Закон за парничка постапка каде што се предвидува за ранливи категории граѓани, како и на други странки согласно овие закони. Дополнително, член 9, став 4 од Архуската конвенција гласи „ ... со процедурите од став 1, 2 и 3 ќе се обезбедат адекватни и ефикасни мерки за отстранување на последиците, вклучувајќи го и издавањето судски налози (онаму каде што тоа е соодветно), дека ќе бидат фер, праведни, навремени и не премногу скапи. Одлуките на судовите и (секогаш кога тоа е можно) на останатите тела, ќе и бидат ставени на увид на јавноста “.

Значи, пристапот до правда треба да се олесни преку намалување или целосно укинување на административните и судските трошоци за предмети во делот од заштита на животна средина

И покрај олеснителните околности во новиот Закон за бесплатна правна помош, скапите вештачења сеуште претставуваат препрека за граѓаните и граѓанските здруженија. Друг проблем што треба да се адресира е во однос на квалитетот на вештачењето и дали истото може да ја постигне целта за која е направено, односно

поврзувањето со влијанието врз здравјето и животот на луѓето од аспект на капатетот на целокупниот правосуден систем.

Се предлага да се разгледа идејата за формирање на Фонд за вештачење кој би овозможил на оние вештаци заинтересирани за учество во случаи од јавен интерес за животната средина, по повластена тарифа или рго bono да ги нудат на располагање своите вештини, обезбедување опрема и услови за вештачење по најмали можни трошоци, во согласност со член 9, став 4 од Архуската конвенција.

Што се однесува до пристапот до правда за случаи од областа на животната средина, поведени се неколку постапки кои директно се повикуваат на член 9 од Архуската конвенција, која е ратификувана и како таква е дел од домашниот правен систем и истите (постапките) се сеуште во тек.

Земајќи ги предвид програмите за континуирана обука на судиите и јавните обвинители, очигледно е дека судиите секоја година посетувале обуки во врска со Законот за животна средина и дека се обрнува особено внимание на кривични дела од областа на животната средина. Дури постојат и т.н. зелени обвинители, кои се дел од Европската мрежа/асоцијација, за чии активности нема достапни информации². Академијата за судии и јавни обвинители е отворена за соработка со надворешни експерти и граѓански организации, така што постои простор за пофокусирани и специјализирани обуки во врска со Архуската конвенција и правото од областа на животната средина, односно за изучување на судската пракса на Комитетот за усогласување со Архуската конвенција.

Во оваа насока, Државата, односно институциите треба да посветат поголемо внимание на промоција на правото на бесплатна правна помош и да обезбедат поголема видливост во јавноста на работа на институциите и организациите надлежни за спроведување на ЗБПП. Во оваа насока се предлага да се подобри информираноста на јавноста во врска со можностите за пристап до правда од областа на животната средина.

Исто така Државата, односно институциите, треба да го обезбедат остварувањето на правото за пристап до информации поврзани со животната средина, да обезбедат учество на јавноста и да обезбедат пристап до правда со намалени трошоци на постапка (согласно Архуската конвенција).

Потребна е поголема ажурност на судската власт во решавањето на предметите во делот на животна средина, како и поголем ангажман на Јавното обвинителство во делот на покренување постапки во врска со заштита на животната средина.

Имајќи предвид дека во новиот Закон за бесплатна правна помош не е исклучена животна средина како област во кои може да се бара бесплатна правна помош, треба да се работи на охрабрување на поединци кои ги исполнуваат критериумите согласно БПП за користење на истиот. Со поголема промоција на оваа можност, ќе се обезбеди видливост за граѓаните, односно ќе се афирмира правната заштита за пристап до информации за животната средина. Воедно, тоа ќе ја зајакне и имплементацијата на Архуската конвенција, како постоечки механизам за пристап до еколошка правда.

Македонското законодавство овозможува заедничко доставување на тужба на група граѓани (actio popularis), а истите можат да добијат намалување/ослободување од

² Европската мрежа на обвинители за животна средина е формирана 2012 година, Академија за судии и јавни обвинители на Република Македонија, Вовед во Европско право Придонеси од работата на Фондацијата за меѓународна правна соработка (ИРЗ) Македонија Том II, <https://evropsko-pravo.info/mk/IRZ/Publications/Index/8e0d3789-60db-4f5f-b150-5bfedeb1947c> [пристапено на 08.04.2019 год.]

трошоци за постапка согласно ЗПП и Архуската конвенција, што ќе го подобри пристапот до правда за населени места каде живеат припадници на маргинализирани и ранливи заедници, а покрај тоа влијанијата врз животната средина неретко повлекуваат последици врз повеќе лица истовремено.

Потребно е зајакнување на капацитетите на Академијата за судии и јавни обвинители во врска со правото од областа на животната средина и Архуската конвенција, за да се утврди дали судиите и јавните обвинители се стекнуваат со релевантни познавања од оваа тематика. Доколку се утврди дека постои простор за подобрување на капацитетите на Академијата од оваа област, да се пристапи кон спроведување на дообука и дополнителна подготовка на предавачите со цел подобрување на пристапот до правда од областа на животната средина.

Се предлага да се обезбедат информации за бројот на постапки кои биле поведени во однос на заштита на правото на здрава животна средина и да се пресмета процентот на успешност на истите, односно на постапките во врска со заштита на животната средина кои биле поведени или се во тек.

Исто така, потребно е подигнување на колективната свест за значењето и придобивките, но и последиците кои произлегуваат од правото од областа на животната средина и активна промоција на ова право.

Согласно меѓународните стандарди, потребно е воведување на правото на здрава животна средина во повеќе законски решенија, односно секаде каде што е можно, како посебна категорија на права, упатства и поуки за натамошни дејствија во случаите кога доаѓа до повреда на истото.

Постои потреба да се започне дискусија со вклучување на Министерството за животна средина, Министерството за правда, Обвинителството и судиите кои ја истакнуваат нивната улога во спроведувањето на пристап до правда и намалување на бариерите.

Воедно, потребно е унапредување на системот за информирање на општата јавност за правата и обврските кои произлегуваат од Уставот, ратификуваните меѓународни договори и законските прописи за заштита на животната средина (Законот за животна средина, Законот за управување со отпад, Законот за заштита на природата и други закони и подзаконски акти), со цел истиот да е во секојдневна функција на граѓаните и компаниите во Р Н Македонија.

Што се однесува до градењето на капацитети, потребно е тоа да се направи на сите нивоа на државните органи, локалната самоуправа и граѓанските организации за активно учество во системот за информирање на општата јавност за правата и обврските поврзани со животната средина.

Треба да се овозможи лесен пристап и правна помош на граѓаните и компаниите за добивање информации за прашања поврзани со животната средина и правна заштита во остварување на ова право преку бесплатна правна помош.

И за крај, потребно е ефикасно и ефективно вклучување на општата јавност во креирањето на политиките и законите за заштита на животната средина, а особено во делот на управување со отпадот.

2.5 Проценката за пристапот до еколошка правда за граѓаните – студија на случаи

Оваа публикација ги презентира случаите кои авторите ги колектираа и анализираа за да го оценат пристапот до еколошка правда во поглед на неколку важни случаи за целокупната јавност. Разгледувана е разврската или недостатокот од истата на секој од случаите, како и најважните податоци и факти за тужбите.

Анализата ја сочинуваат 6 различни судски случаи (за Охис, за Макстил, за урбанистичките планови, за Југохром, за ТЕЦ Осломеј и Топилница Велес) во однос видот на постапката, подносителите на тужби, предметот и основот за поведување на спорот, како и исходот од истите. Заедничко за сите овие судски случаи е дека се од областа на заштита на животната средина и просторно планирање, односно примена на еколошко право. Преку анализите на судските случаи јасно може да се види примената односно непримената на материјалното право и утврдување на фактичката состојба.

Во случајот ОХИС како подносител/тужител е Државниот инспекторат за животна средина при МЖСПП. Предмет на тужбеното барање е поништување на Решение на Комисијата за решавање во втор степен по жалби на решенијата издадени од Државниот инспекторат. Исходот на ова тужбено барање е пресуда со која тужбата е отфрлена како недозволена.

Вториот случај кој е разгледан во оваа анализа на судски случаи е Случај Топилница (инвеститор Метрудхем Дооел). Поведен е управен спор пред Управниот суд против Метрудхем ДООЕЛ, а како тужител се јавува Еколошко Друштво Вила Зора. Предмет на тужбеното барање е Решението на Државна комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен Бр.0807-58 од 26.07.2012 година, односно основот на тужбеното барање е погрешна примена на материјалното право, погрешно и нецелосно утврдена фактичка состојба и повреда на правилата на постапката.

Предметот на третата анализа на судски случај е иницијатива пред Уставниот суд против одлука за донесување на Детален урбанистички план за Градска четврт „306“, опфат помеѓу бул. „Партизански одреди“, ул.„Московска“, бул.„Македонија“ и бул. „8-ми Септември“, Општина Карпош-Скопје, бр. 09-89/3 од 05.01.2016 година. Основот за поведување е Одлука за донесување на Детален урбанистички план за Градска четврт „306“, опфат помеѓу бул. „Партизански одреди“, ул. „Московска“, бул. „Македонија“ и бул. „8-ми Септември“, Општина Карпош-Скопје, бр. 09-89/3 од 05.01.2016 година.

Во четвртиот судски случај МАКСТИЛ, подносител на кривичната пријава е Политичка партија Демократска обнова на Македонија. Основ е заштита на околината од штетните влијание по човековото здравје.

Петтиот случај е поведен управен спор против Државна Комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен, каде предмет на тужбеното барање е оспорување на Решение на Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен ТЕЦ ОСЛОМЕЈ, со основ поради погрешна примена на материјалното право и погрешно и нецелосно утврдена фактичка состојба. Подносител на тужбеното барање е Еколошкото здружение на граѓани Фронт 21/42.

Последната анализа на студијата на случаи се однесува на поднесената кривична пријава против Југохром Фероалојс ДОО. Основот за поднесување на кривична пријава е прекршување на член 218 од Казнениот Законик, Загадување на животната средина и

природата и Загрозување на животната средина со отпадни материји, член 230 од истиот. Како подносител се јавува Политичка партија Демократска Обнова на Македонија. До изготвувањето на оваа студија, исходот на оваа кривична пријава остана непознатат.

Заклучок

И покрај релативно малиот број на случаи, со покренување на ваквите постапки, медиумската покриеност и информирање на јавноста, се врши притисок на надлежните државни органи да реагираат, макар и задоцнето во насока на затварање на капацитетите кои не ги почитуваат или прекршуваат законските регулативи. Затварањето на Југохром Фероалојс ДОО е пример за тоа.

Со актуелизацијата на прашањето од областа на животната средина се очекува во иднина драстично да биде зголемен бројот на судските спорови по овој основ и токму затоа е потребно вклучување на Академијата за судии и јавни обвинители во насока на континуирана едукација на судиите и јавните обвинители за развој на еколошката правда во земјата.

2.6 Водич за користење на бесплатна правна помош

Водич за користење на бесплатна правна помош треба да им послужи на граѓаните на кој начин преку Законот за бесплатна правна помош да ги остварат своите Уставно загарантирани права за здрава животна средина.

Со Законот за бесплатна правна помош („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 101/2019) се прецизира пристапот до правото на бесплатна правна помош, како и постапките и лицата кои ги исполнуваат условите за користење на правото на бесплатна правна помош. Во самиот закон изречно не е наведено правото за користење на бесплатна правна помош во делот на животна средина, но не е исклучена можноста од добивање на истата.

Во зависност од видот на повредата на правото од областа на животната средина, законска заштита може да се бара во повеќе видови на постапки, граѓанска, управна, уставна постапка. Правото на бесплатна правна помош во делот на кривичните постапки е изречно регулирана со Законот за кривичната постапка. Можност за бесплатна правна помош, односно намалување на висината на таксите во делот на пристап до правда од областа на животната средина може да се оствари и преку повикување на ратификуваната Архуска конвенција.

Во водичот се објаснети сите постапки и надлежности на институциите во остварување на правото на бесплатна правна помош со фокус на случаи од животна средина.

3. Преглед на подготвени иницијативи и препораки од Коалицијата за животна средина

Во рамки на проектот Еднаков пристап за ефективна правда, креирана е Коалиција за животна средина, составена од 32 граѓански организации кои делуваат во

полето на заштита на животната средина и заштита на човековите права. Целта на Коалицијата е да ги промовира трите столба на Архуската конвенција (пристап до информации, учество на јавноста во носењето одлуки, пристап до правда за прашања од животна средина). Со спроведувањето заеднички активности/иницијативи Коалицијата влијае кон подигнувањето на јавната свест за животната средина, а истовремено има улога на супервизор и коректор во начинот и степенот на вклучување на јавноста за прашања од областа на животна средина на локално ниво.

Понатаму, целта на Коалицијата е да врши притисок врз локалната самоуправа и централната власт за транспарентно и навремено информирање на граѓаните за важните прашања од животната средина и вклучување на НВО сектор во процесите на носење одлуки и креирање политики. Коалицијата го промовира уставно загарантираното право на здрава животна средина и им помогна на граѓаните да го остварат истото преку промоција на постоечките механизми за пристап до правда, со акцент на механизмот за бесплатна правна помош, наменет за ранливите и социјално загрозените граѓани.

3.1 Идентификувани проблеми и иницијативи

Од формирањето на Коалицијата за животна средина на 22.11.2019, до декември 2020, истата има одржано три состаноци со своите членки и реализирано 8 (осум) иницијативи кои произлегоа од потребите на организациите за делување на локално ниво.

Целта на првиот состанок, на кој се потпишаа Меморандуми за соработка, беше координација на идната соработка на организациите во рамките на Коалицијата и презентација на неколку случаи во Република Северна Македонија од областа на пристап до правда за прашања од животна средина.

Конкретни заклучоци од првата средба на Коалицијата за животна средина кои го насочија и делувањето на Коалицијата, се следните:

- Како најважно се истакна заедничкото делување на организациите преку Коалиција за ЖС за посилен и повлијателен глас во областа на животната средина;
- Членките на Коалицијата се согласија здружено да ја промовираат Архуската Конвенција, нејзините столбови и правните решенија кои таа ги нуди.
- Членките се договорија да делуваат превентивно преку инкорпорирање на мониторинг компонента во рамки на оперативните планови при релевантните инспекторати, односно нивното следење од страна на инспекторите;
- Коалицијата се залага за доследно спроведување на Базелската Конвенција, меѓудругите, како и известување за истото;
- Коалицијата се согласи за меѓусебно јакнење на капацитетите преку размена на информации и искуства;
- Коалицијата воочи дека е неопходен континуиран и редовен мониторинг на судски случаи од областа на животната средина;
- Коалицијата ја препознава проблематиката со недостаток на вода и ќе промовира следење на Словенскиот модел за управување со води и ќе лобира за истото таму каде што е потребно.

На вториот состанок на Коалицијата за ЖС (24.12.2019) беа дефинирани стратешките точки за идната соработка на организациите и структурализација во рамките на Коалицијата, како и првата иницијатива која Коалицијата ќе ја лансира.

Конкретни заклучоци од втората средба на членовите од Коалицијата за животна средина се следните:

- Понатамошно заедничкото делување на организациите и со посилен глас да се подржува иницијативата Стоп за пластични кеси! преку која ќе се предложат конкретни забелешки во предлог Законот за управување со пакувања и отпад од пакувања;
- Коалицијата се договори да застапува транспарентно и отчетно управување со т.н. Зелен фонд. Групата дискутираше меѓудругото за автоматизирани системи за мониторинг на емисиите на гасови, за принципот “загадувачот плаќа” и предлог забелешки во Законот за животна средина кој сеуште не е во собраниска процедура. Конкретните предлози беа следните:
 - Посебен член кој ќе го регулира овој фонд. Во овој член ќе бидат опфатени составот на управувачкото тело на овој фонд, кој ќе биде посебна буџетска линија.
 - Овој член ќе го објасни и интерсекторскиот карактер на управувачкото тело кое се предлага да се состои од претставници од Министерство за животна средина и просторно планирање, од Министерство за финансии и Министерство за економија.
 - Покрај членовите од министерствата, се предлага и учество на претставници од граѓанскиот сектор, преку ротирачка улога. Претставниците од граѓанскиот сектор ќе се избираат преку јавен конкурс, каде ќе се наведат критериуми (пр. 5 годишно искуство на организацијата и да во статутот како една од главните дејности да биде наведена животната средина)

Целта на третата средба на Коалицијата за животна средина (30.09.2020) беше да се презентираат досегашните иницијативи кои се одржаа во Куманово, Битола и Велес во директна соработка со ГО Мотиво, ГД Геосфера и ЕД Вила Зора. Понатаму, целта беше да се утврдат следните активности кои ќе се одржат во рамки на Коалицијата.

Од моментот на основањето до сега, Коалицијата за ЖС има спроведено 9 иницијативи (од кои 7 директно и 2 како поддршка на други организации). Иницијативите ги покриваат сите осум плански региони во РС Македонија и трагетираат горливи прашања од областа на животната средина и уставно загарантираните права на граѓаните. Тие се однесуваат на:

Првиот промотивен настан се одржа во Куманово (13.07.2020), во соработка со локалната организација Мотиво, на која се адресираа проблемите на граѓаните од Ново Село и с.Љубодраг во однос на пристапот до здрава вода. Проблемот се детектира во недостатокот од водоснабдувачки систем, како и недостаток од канализациска мрежа за испуштање на отпадните води од домаќинствата. Граѓаните од овие подрачја користат вода за домаќинствата од сопствени ископани бунари, вода која се покажува како бактериолошки неисправна на сите редовни контроли извршени од страна на Центарот за јавно здравје. На настанот учество земаа претставници од

граѓанските организации Мотиво и Национален Ромски Центар од Куманово, граѓаните од локалните месни заедници и локалната самоуправа.

Заклучоците од промотивниот настан се сублимирани во иницијативата која е поднесена во Општина Куманово на 21.07.2020 во која се бара официјално известување од општина Куманово и појаснување за недостатокот од пристап до вода и санитарни услуги за граѓаните од населените места Ново Село и с.Љубодраг, имајќи предвид дека на истите им се нарушени основните човекови права како граѓани на Република Северна Македонија.

Вториот промотивен настан на Коалицијата за ЖС беше организиран во Битола (11.09.2020), во соработка со локалната организација Гео-сфера, на која се таргетираа еколошките и егзистенцијалните прашања за граѓаните во населбата Баир. Покрај невработеноста, најголем проблем за населението во населбата Баир е отпадот и загадувањето на воздухот кое го предизвикуваат граѓаните од оваа населба од спалувањето на каблите за продажба на бакар. Понатаму, еден од најголемите проблеми е недостатокот од пристап до вода. Неизоставен проблем се деталните урбанистички планови со кои ќе се овозможи легализација на домовите кои се дивоградби. Голем дел од граѓаните од оваа населба немаат личен идентификациски документ, немаат изводи од раѓање, а причина е што нивните адреси на живеење не постојат во ниеден план. На настанот присуствуваа претставници од граѓанските организации Суминал, Ромско Јато, Сфера интернационал, Преда Плус, COSV, граѓаните од населбата Баир и претставници локалната самоуправа (општина Битола, ЈП Комуналец, ЈП Водовод и канализација, ЈП Нискоградба Битола. Врз основа на заклучоците од промотивниот настан, на 29.09.2020 во Општина Битола беше доставена граѓанска иницијатива во која се наведени следните барања:

- започнување постапка за донесување ДУП за населбата Горен Баир за да се овозможи легализација на дивоградбите во овој регион, со што ќе се овозможат и инвестиции во поставувањето соодветна водоводна и канализациска мрежа, преку што трајно ќе се решат горливите проблеми на населението.

Со оглед на времетраењето на постапка за донесување ДУП, која се пролонгира од 70тите години од минатиот век, бараме спроведување на краткорочни решенија кои можат ВЕДНАШ да се имплементираат во насока на остварувањето на основните човекови права на граѓаните од населбата Баир:

- Во просторот на населбата Горен Баир, констатирани се две големи диви депонии, кај игралиштето за фудбал и потрупаниот канал за прифаќање на поројните води (слики во прилог на иницијативата). Каналот е под надлежност на ЈКП Нискоградба Битола и при евентуални поројни врнежи претставува опасност од поплави за населбата Бадембалари, и истиот МОРА да се исчисти.
- Со цел да нема повторно затрупување на каналот со кабаст отпад, предлагаме на следнава локација (41°02'15" СГШ и 21°19'24" ИГД) од страна на ЈП Комуналец Битола да се постави контејнер со капацитет од 5 m³ (кој ќе го донира РГД Геосфера-Битола, во рамките на проектот „А бе, го сакам БАИРО ЧИСТ“), а до кој има услови за пристап на комунално возило;
- Во насока на претходното, бараме вработување на уште најмалку едно лице од Горен Баир во ЈП Комуналец Битола, кое ќе биде постојано присутно на терен и ќе ја одржува хигиената на тој простор.

- Во однос на јавните чешми во населбата Баир бараме ДИСЛОЦИРАЊЕ на двете чешми кои се поставени како резултат на популистичка предизборна политичка кампања во зона каде што ЈКП Водовод Битола не може да спроведе доток на пивка вода и нивно поставување во зоните каде што истото е возможно (зона 2/3), со што ќе се овозможи функционалност на чешмите на три различни локации, наместо на една која работи во ограничен временски интервал (2:00 – 6:00 наутро).
- Бараме овозможување легален приклучок за вода до секое домаќинство и санкционирање на сите злоупотреби и нелегалности на домаќинствата од страна на МВР.
- Иницираме на поголема присутност на инспекторатот за животна средина на терен во населбата и санкционирање при палењето кабли, паралелно и разгледување на идејата за организиран откуп на гумата од каблите, за дополнителна мотивација на населението за несогорување на каблите и намалување на загадувањето на воздухот во Битола, особено во населбата Баир и Бадембалари.
- Бараме спроведување задолжителна контрола на терен и санкционирање при утрдување на нови дивоградби со што ќе се спречи понатамошно ширење на дивата населба, а со тоа и зголемување на нерешливите проблеми во истата.

Третиот промотивен настан на Коалицијата за животна средина беше одржан во Велес (16.09.2020) во соработка со локалната организација Вила Зора, на кој се таргетираа и неколку актуелени проблеми во град Велес. Покрај недостатокот од овластен инспектор за животна средина, во Град Велес нема функционални мерни станици за мерење на квалитетот на воздухот. Актуелен проблем е непостапувањето на градоначалникот по донесената одлука на Советот на општина Велес, за поставување мерни станици за мерење на квалитетот на воздухот, со што им се ускратува правото за пристап до информации на граѓаните од град Велес. На настанот присуствуваа граѓани од Град Велес со цел да се запознаат со овие проблеми и да им се презентира нивното право за пристап до информации од животната средина. Согласно заклучоците од настанот, на 15.10.2020 беше поднесена граѓанска иницијатива до Општина Велес во која се бара:

- ИТНО назначување овластен инспектор за животна средина во општина Велес кој ќе има право да:

1) врши увид дали се исполнети условите за заштита и подобрување на квалитетот на амбиентниот воздух содржани во Б интегрираната еколошка дозвола (член 55), односно дозволата за усогласување со оперативниот план (член 56);

2) врши контрола и увид дали има инсталирано и дали се одржуваат во исправна состојба мерните инструменти за следење на емисиите (член 45 став (1) точка 1);

3) утврди дали е запазена процедурата за начинот и честотата на мерења на емисиите, односно пресметување на количината на емисии и начинот на водењето на дневник (член 45 став (1) точка 2);

4) утврди дали се доставуваат податоци од емисиите до надлежниот орган (член 45 став (2));

- ИТНО поставување мерни инструменти, бидејќи по решението У.бр.150/2019, донесено на 27 мај 2020 година, им се укажува на одредени субјекти во определен период (еден месец) да постават мерни уреди за мерење на загаденоста на воздухот, а доколку тие не постават за истото се **задолжува општината**.
- Постојана достапност за јавноста на податоците добиени од мерните станици. Согласно Член 51 од Законот за контрола амбиенталниот воздух: Пристап до информации (1) Податоците и информациите од информативниот систем за квалитетот на амбиентниот воздух се информации достапни за јавноста, пропишано и во Архуската конвенција член 5 Собирање и објавување на информациите за животна средина.
- Обезбедено учество на јавноста во процесите на носење одлуки за прашања од животната средина, пропишано во Архуска конвенција член 6 Учество на јавноста во одлучувањето по конкретни активности, член 7 Учество на јавноста во однос на плановите, програмите и политиките сврзани со животната средина, член 8 Учество на јавноста во текот на изготвувањето на извршните прописи и/или на општо важечките правно обврзувачки нормативни уреди.

Четвртиот промотивен настан на Коалицијата за ЖС беше одржан во Кочани (15.10.2020) во соработка со локалната организација Грeен.орг, на кој се адресираа проблемите на граѓаните од град Кочани за загадувањето на воздухот од фабриката Пејпер Мил, загадувањето на локалните полиња и реки од непрописното испуштање на отпадните води, како и влијанието на малите хидроцентрали врз животната средина. На средбата присуствуваа претставници од граѓанските организации Грeен.орг, Организација на потрошувачи Кочани, РАДАР, граѓани од Кочани, претставници од фабриката Пејпер Мил. Врз основа на заклучоците донесени на состанокот со Градоначалникот на Град Кочани и на промотивниот настап, на 16.11.2020 доставивме граѓанска иницијатива до Министерство за животна средина и просторно планирање во која се бара:

- Увид на измената на А-интегрираната еколошка дозвола на Пејпер Мил за примена на пелети наместо метан како горивно средство и обезбедување објаснување за одлуката.
- Обезбедување 24 часовен мониторинг систем на загадувачките супстанции од оџакот на фабриката и континуиран пристап до овие информации за јавноста. Согласно Член 51 од Законот за контрола амбиенталниот воздух: Пристап до информации (1) Податоците и информациите од информативниот систем за квалитетот на амбиентниот воздух се информации достапни за јавноста, пропишано и во Архуската конвенција член 5 Собирање и објавување на информациите за животна средина.
- Теренски инспекции за утврдување на фактичката состојба на пречистителната станица во Пејпер Мил од страна на државниот инспекторат за животна средина.
- Објаснување зошто овластените инспектори остануваат неми на очигледните прекршоци од страна на Пејпер Мил?
- Од страна на МЖСПП да се достави барање до раководството на Пејпер Мил за усвојување план за преземање мерки за заштита на амбиенталниот воздух од загадување преку намалување на емисиите на одделните загадувачки супстанции во воздухот во кој се идентификуваат планираните мерки. Овој план треба да

биде јавно достапен и да се доставува до органот на државната управа која е надлежна за работите од областа на животната средина со цел нивно вклучување во Националната програма за постепена редуција на количините на емисии на одредените загадувачки супстанции на ниво на РС Македонија.

- Преиспитување на постапката за издавање дозвола за изградба на хидроелектрична централа на Мала Река, поради недостаток од обезбедено учество на јавноста во процесот на носење одлуки за прашања од животната средина, пропишано во Архуска конвенција член 6 Учество на јавноста во одлучувањето по конкретни активности
- Прекин на постапката за изградба на хидроцентрала на Мала Река, поради неповратната штета врз животната средина, врз основа на член 25 од Законот за животна средина - заради остварување на мерките и активностите за заштита и унапредување на животната средина, правото на сопственост и/или другите стварни права, може да се одземат и/или да се ограничат, под услови, на начин и постапка определена со закон.
- Поништување на одлуките за градба и за издавање на дозвола за користење на водата.
- Едностран раскин на договорот за концесија и враќање на природата во првобитна состојба.

Петтиот промотивен настан на Коалицијата за ЖС се одржа во Гевгелија (04.11.2020) чија цел беше адресирање на проблемите на граѓаните од град Гевгелија за најактуелните еколошки прашања, а се однесуваат на статусот за изградба на рудниците за злато на Кожуф Планина, присуството на арсен водата која ја снабдува ЈП за водовод и во локалните планински извори кои граѓаните најчесто ги користат за пиење, дивата нелегална сеча на шумите, управувањето со отпадот, влијанието на индустриските загадувачи и други важни прашања. На настанот присуствуваа претставници од ГО, Градоначалникот на Гевгелија, ДИЖС, судии, новинара и граѓани. Врз основа на заклучоците од настанот, на 14.12.2020 поднесена е иницијатива до Општина Гевгелија во која се бара:

- Разгледување на опцијата за субвенционирање на граѓаните за набавка на клима уреди со инвертори, како поекономични, поефикасни и поеколошки, во споредба со огревното дрво.
- Зголемување на бројот на вработени комунални редари кои ќе ги идентификуваат и санкционираат прекршителите.
- Организирање обуки за граѓаните за правилно селектирање на отпадот и разгледување на можноста социјално загрозените да се ангажираат како селектирачи на отпад, со што би се подобрил и нивниот социјален статус.
- Воведување алтернативни зелени решенија за развој на економијата во регионот преку вложувања и на општината и на државата во развој на зелени бизниси. Инвестиции во незагадувачка индустрија, смарт индустрија, ИТ во релација со агротуризам, авантуристички туризам, планински туризам, со што ќе се овозможи промовирање на Кожуф како центар за мултиплициран зелен економски развој.
- Креирање координативно тело во рамките на општината за воспоставување соработката меѓу комуналната инспекција на општината, комуналното

претпријатие и шумската полиција, кое ќе ја следи состојбата со сечата на шумите и ќе ги санкционира сите прекршитители.

- Воспоставување поефикасна координацијата помеѓу државните (централна власт) и локалните инспектори за сечата на шумите и за еколошките проблеми.
- Поттикнување на проактивност на државниот правобранител во однос на државното земјиште кое е под закуп за контрола на реализација на договорите за закуп.
- Барање до централната власт за измена на Законот за минерални сировини во однос на постапката за доделување концесија за минерални сировини, со што мислењето на Советот на општината и локалното население од територијата каде се планира издавање на концесија, да биде обврзувачко, како би се овозможиле поголеми ингеренции на локалното население, локалните единици и локалната самоуправа во самата постапка.
- Барање во Југоисточниот плански регион да не се внесуваат рудници и друга загадувачка индустрија, поради близината на локации за производство на храна и за туризам.
- Изработка на катастар на загадувачи во општината и санкционирање при прекршоци за животната средина.

Шестиот промотивен настан на Коалицијата за ЖС се одржа во Тетово, во соработка со локалната организација ЦРУЈЖ (17.11.2020). На настанот, се дискутираше за правото на вода како универзално човеково право, кое ќе им биде нарушено на граѓаните од локалните села во Тетово кои директно се афектирани од изградбата на малите хидроцентрали на Шар Планина. Жителите на селото Бозовце се загрижени дека животот што им го дава дивата планинска река, наскоро ќе им биде насилно одземен. Над селото, високо на Шара, подготовките за изградба на хидроцентралите се веќе започнати и работниците го подготвуваат теренот за изградба на неколку мали хидроцентрали. Багерите го пробиваат пристапниот пат до местото каде ќе никнат централите, додека покрај свежо пробиената траса, лежат трупци од дрвјата кои се нашле на патот. Сечата на дрва е само почеток на уништувањето на досега недопрената природа во долината. Дивите реки и потоци се под закана од браните коишто на нив ќе бидат изградени, а локалното население стравува дека ќе остане без водата која им е извор на егзистенција. На настанот се согласивме да ја поддржиме иницијативата на Фронт 21/42 до Министерство за животна средина и просторна планирање во која се бара:

- Министерството за животна средина и просторно планирање доследно да ја почитува Архуската Конвенција, Законот за животна средина, Уредбата за учество на јавноста во донесување на прописи и Законот за заштита на природа и да организира нова јавна расправа во најбрз можен рок на која што засегнатите страни ќе имаат доволно време да ги изразат своите мислења и ставови и да дискутираат по однос на истите. Во оваа смисла, потсетуваме и на последниот Извештај на Европската Комисија за напредокот на нашата земја, во кој специфично се укажува на потребата за подобрување на квалитетот на учеството на јавноста во постапките поврзани со мали хидроцентрали;
- Да се изработи ново зонирање на предлог заштитеното подрачје, кое ќе ги заштитува карактеристиките на идниот национален парк Шар планина и нема да овозможи реализација на штетни инфраструктурни објекти и хидроцентрали

кои директно ги загрозуваат природните, културните и хидролошките својства на паркот, а во согласност со Законот за заштита на природата, Националната стратегија за заштита на природата 2017-2027, СОВЖС Извештајот за Енергетската стратегија до 2040 година и Програмата за работа на Владата (2020-2024). Потсетуваме и на неодамна потпишаниот документ на Европската комисија „Зелена агенда за Западен Балкан“, во кој се истакнуваат проблемот со зголемување на бројот на МХЦ, потребата за подобрување на учеството на јавноста во донесување на прописи и други одлуки кои ја засегаат животната средина, потребата за имплементација на ефективен механизам за *мејнстриминг* на заштитата на биолошката разновидност во останатите политики (вклучувајќи ја и енергетската политика), итн;

- Имајќи ја во предвид обемот на работата која е неопходна за да се хармонизира Нацрт-законот со сите релевантни закони, стратегии, програми, итн., а свесни за потребата за што поитна заштита на Шар планина и спречување на тековната и идна деструкција - бараме до изработката на новиот Нацрт-план со ревидирано предлог-зонирање, Министерот за животна средина, согласно член 67 од Законот за заштита на природа, да ја стави Шар планина во привремена заштита.

Седмиот промотивен настан беше одржан во Кичево, во соработка со Рурална Коалиција (19.11.2020) и на која се стекна дека оваа соработка е клучна за подигнување на свеста кај руралното население за нивните права за животна средина и нивно остварување преку примената на механизмот за бесплатна правна помош. Тие понатаму ќе извршат промоција и дисеминација на публикациите кои се развиени во проектот со сите членови од Руралната Коалиција, кои досега се вкупно 44 организации од руралните делови од територијата на целата држава.

Присутните едногласно се согласија дека мора заеднички да делуваме во насока на подигнување на свеста кај граѓаните за нивните права, но и обврски за здрава животна средина.

Осмиот промотивен настан е одржан on-line, во соработка со организацијата Радар, на која покрај промоцијата на правните механизми и лекови за пристап до еколошка правда, се адресираа проблемите на граѓаните од град Скопје за нивната изложеност на континуирано зголемената бучава. На настанот говорее релевантни претставници од Министерство за животна средина и просторно планирање, Инспекторат на Град Скопје, Државен инспекторат за животна средина и граѓанските организации. Главните препораки и барања кои произлегоа од осмиот промотивен настан се:

- Поголема ажурност кај ЕЛС при поднесување претставки од страна на граѓаните, во рокови кои се предвидени со Закон, во спротивно надлежното Министерство да постапи со одредени санкциони мерки.
- Поголема проактивност на Инспекцискиот Совет при непостапување на овластените инспектори на локално ниво и подобра координација во однос на надлежностите на инспекторите. Бидејќи повеќе различни инспекторати вршат надзор на различни извори на бучава, во однос на нивната координација надлежен е Инспекцискиот совет, кој е орган за координација на работата на

локално и централно ниво. Потребно е во рамки на Инспекцискиот совет да се воспостави call-центар за пријавување, со цел пријавата да се дистрибуира до релевантните инспектори.

- Потребно е конечно да се креираат стратешките карти за бучава, заедно со акциските планови, кои се основа за спроведување мерки за намалувањето на бучавата.
- Без заедничка соработка помеѓу граѓанскиот сектор, локалната самоуправа и централната власт, не може да се надминат постоечките проблеми. Мора да се работи на подобрување на меѓусебната комуникација и интер-секторска соработка, во насока на максимално искористување на капацитетите за остварување на заедничките општествени цели.
- Поголема информираност кај граѓаните и граѓанските организации за нивно вклучување во рана фаза при подготовката на ДУП-овите, за предложување на спојување на градежните елаборати од повеќе објекти кои се во одреден радиус (пример 500 – 1000 метри), со цел пресметување кумулативен ефект на бучавата врз локалното население.
- Целосно ослободување од трошоци за граѓаните кои пријавуваат бучава кај овластените институции, бидејќи необјективно е очекувањето еден граѓанин да прави дистинкција од 45 или 50 децибел, без мерни уреди. Трошокот секако е на загадувачот од бучава, доколку се надминати граничните вредности, а во спротивно истиот да биде на товар на општината.
- Во однос на бучавата од верските објекти, ДИЖС им препорачува на општинските оргни во соработка со Комисијата за весрки заедници да предложат мерки за намалувањето на бучавата. Потребно е да се направи тело во кое ќе има релевантни претставници од локалната самоуправа и верските заедници, во чишто рамки ќе бидат дискутирани овие прашања.
- Потребна е поголема афирмацијата на тема за бучавата и потребна е поголема медиумска застапеност со цел информирање на граѓаните за нивните права и обврски за истата.

Граѓаните имаат право на здрава животна средина, имаат право да учествуваат во процесите на носење одлуки за прашања поврзани со животната средина и имаат право на пристап до информации за животната средина. Оттука, граѓаните треба да бараат остварување на истите и да се поактивни при поднесување претставки во случај на нивно нарушување. Покрај другите механизми за пристап до еколошка правда, бесплатната правна помош е механизам кој може да биде искористен за прашања од животната средина и граѓаните можат да побараат **бесплатен** правен совет од регистрираните здруженија, подрачните одделенија и правните клиници за постапување при прекршување на нивното уставно загарантирано права за здрава животна средина.

Заклучок од поднесените иницијативи:

Преку средбите за подготовка на иницијативите на локално ниво, уште еднаш се покажа потребата од:

- Зајакнување на инспекциските служби на локално и национално ниво и од аспект на човечки ресурси, но и материјално-техничка опременост (мерни станици, инструменти, примена на нови технологии за мониторинг на загадување од различни извори и сл.)
- Подобрување на координацијата на локалните и националните институции во справувањето со последиците од загрозувањето на животната средина и пристапот на граѓаните до еколошката правда
- Подобрување на системот за информирање на граѓаните за можностите за користење на механизмите за реализација на еколошките права

4. Сумарни препораки од сите активности реализирани во проектот

Од спроведените активности во рамките на проектот Еднаков пристап за ефективна правда и анализа на моменталната ситуација (и законска рамка, но и практична имплементација на механизмите за превенција и заштита) за можностите за реализација на правото на животна средина и користење на механизмот бесплатна правна помош, како генерален заклучок е дека мора да постои продлабочена соработка помеѓу релевантните надлежни институции, централната власт, граѓанскиот сектор, локалната самоуправа и приватниот сектор, преку што ќе се овозможи интегриран пристап при решавањето на одредени прашања, ефикасно и ефективно справување со долготрајните проблеми, пропратено со силна волја за соочување со предизвиците и секако поддржано со компетентност и стручност во делувањето. Потребна е подобра координација и на властите, но и на граѓанскиот сектор, сè во насока на остварување на заднички цели за обезбедување здрава и чиста животна средина.

Поконкретно, препораките за надминување на сегашната ситуација и креирање на овозможувачка средина за реализација на правото на здрава животна средина, се следните:

- ✓ Продлабочување на соработката помеѓу Министерството за животна средина, локалните самоуправи и граѓанските организации во насока на:
 - Подигнување на општата свест на локално и национално ниво за важноста од заштитата на животната средина и нејзиното влијание врз здравјето и животот на луѓето
 - Запознавање на граѓаните за постапките за пријавување на загадувачи како и за жалбени постапки пред надлежни институции при повреда на некои од правата кои произлегуваат од загадувањето на животната

средина. Граѓаните не се должни да знаат кој објект каква еколошка дозвола има и соодветно да поднесат поднесоци до надлежната институција/орган.

- Запознавање на пошироката јавност со Архуската конвенција, но и со меѓународните стандарди и механизми за заштита на животната средина кои нашата држава со ратификацијата, се обврзала дека ќе ги имплементира, спроведува и почитува во насока и на заштита на животната средина, но и на заштита на здравјето и животот и на луѓето и на животинскиот и растителниот свет.
 - Воспоставување на ефективен систем на координација помеѓу различните инспекциски служби во насока на ефективна правда за граѓаните и санкционирање на загадувачите.
 - Промоција на правото на бесплатна правна помош и да обезбедат поголема видливост во јавноста на работа на институциите и организациите надлежни за спроведување на ЗБПП. Во оваа насока се предлага да се подобри информираноста на јавноста во врска со можностите за пристап до правда од областа на животната средина.
 - Обуки за сите заинтересирани страни за запознавање со обврските кои ги има државата, а кои потекнуваат од меѓународните ратификувани документи, и за почитување на човековите права и пристапот до правдата како и за заштита на животната средина
 - Специјализирани обуки за претставници на невладиниот сектор за застапување за прашања поврзани со животна средина
 - Специјализирани обуки за администрацијата од министерствата за можностите кои произлегуваат од Архуската конвенција за пристап до информации и правда за прашања поврзани со животната средина
 - Одржување на редовни и тематски јавни дебати во делот на животната средина, со подигнување дискусии за сите важни прашања поврзани со животната средина и здравјето на луѓето.
- ✓ Имајќи предвид дека во новиот Закон за бесплатна правна помош не е исклучена животна средина како област во кои може да се бара бесплатна правна помош, треба да се работи на охрабрување на поединци кои ги исполнуваат критериумите согласно БПП за користење на истиот. Со поголема промоција на оваа можност, ќе се обезбеди видливост за граѓаните, односно ќе се афирмира правната заштита за пристап до информации за животната средина. Воедно, тоа ќе ја зајакне и имплементацијата на Архуската конвенција, како постоечки механизам за пристап до еколошка правда.

4.1 Препораки до Владата и Министерствата

- ✓ Министерството за образование да направи напори за воведување на севкупно образование за животна средина, климатски промени и одржлив развој во сите степени на образование имајќи предвид важноста на темата врз понатамошниот живот на луѓето

- ✓ Согласно меѓународните стандарди, потребно е воведување на правото на здрава животна средина во повеќе законски решенија, односно секаде каде што е можно, како посебна категорија на права, упатства и поуки за натамошни дејствија во случаите кога доаѓа до повреда на истото.
- ✓ Континуирано информирање на населението за постапките за пријавување на загадувачи и кои механизми им стојат на располагање на граѓаните доколку нема соодветен одговор од институција до која поднеле поднесок а се однесува на еколошката правда
- ✓ Воведување на задолжителни обуки и едукација на судиите, адвокатите, инспекторите, вештаците и другите органи и институции надлежни да постапуваат по прашања и проблеми од областа на животната средина со што ќе се допринесе и за унифицираност на судската практика. Со актуелизацијата на прашањата од областа на животната средина се очекува во иднина драстично да биде зголемен бројот на судските спорови по овој основ и токму затоа е потребно вклучување на Академијата за судии и јавни обвинители во насока на континуирана едукација на судиите и јавните обвинители за развој на еколошката правда во земјата.
- ✓ Зајакнување на инспекциските служби на локално и национално ниво и од аспект на човечки ресурси, но и материјално-техничка опременост (мерни станици, инструменти, примена на нови технологии за мониторинг на загадување од различни извори и сл.)
- ✓ Поголема и побрза ажурност на судската власт во решавањето на предметите во делот на животна средина, како и поголем ангажман на Јавното обвинителство во делот на покренување постапки во врска со заштита на животната средина. Во таа насока предлог е да се отворат посебни одделенија и во обвинителство и во судовите кои ќе работат на предмети поврзани со еколошката правда како основа за понатамошен одржлив развој и постигнување на целите за одржлив развој.
- ✓ Се предлага транспарентно објавување информации за бројот на постапки, кои биле поведени во однос на заштита на правото на здрава животна средина и пресметка на процентот на успешност на истите. Единствено преку редовно објавување на судските пресуди, ќе може да се следи имплементацијата на пбврските на државата во однос на еколошката правда, но и да им се помогне на судиите за поголема примена на меѓународните стандарди во заштитата на правата на луѓето.
- ✓ Намалување на износот на судските такси, но и намалување на трошоците на постапките посебно за групни претставки од јавен интерес (пример загадување на воздухот) со цел да се овозможи пристап до правда за сите граѓани во државата за предмети во делот од заштита на животна средина.
- ✓ Се предлага да се разгледа идејата за формирање на Фонд за вештачење кој би овозможил на оние вештаци заинтересирани за учество во случаи од јавен интерес за животната средина, по повластена тарифа или pro bono да ги нудат на располагање своите вештини, обезбедување опрема и услови за вештачење по најмали можни трошоци, во согласност со член 9, став 4 од Архуската конвенција.

- ✓ Засегнатата јавност треба да се запознае со можностите за претходна медијација во спорови од областа на животната средина, што може значително да влијае врз намалувањето на трошоците и подобрувањето на пристапот до правда од областа на животната средина. Законското пропишување на задолжителна медијација во врска со одредени спорови од областа на животната средина може да придонесе кон афирмација на правото на здрава животна средина во РСМ. Со цел институтот медијација да заживее во македонското законодавство, граѓаните треба да имаат лесен пристап до релевантните информации на јасен и разбирлив јазик.